

Waseda Mika¹

HOGYAN TANÍTSUK? – A TANÁROK SZOBÁJA VS. A TANÁROK SZOBÁJUK²

Abstract

For Japanese learners of Hungarian it is difficult to understand that the Hungarian expression of „teachers’ room” is *a tanárok szobája* and not **a tanárok szobájuk*. This language phenomenon seems to be illogical for foreigners, because there is no agreement in number between possessor and possessee.

This paper claims that we need to distinguish two categories, one is nominal possessive structure (*a tanárok szobája*) and the other is pronominal possessive structure (*a szobám, szobád, szobája, szobánk, szobátok, szobájuk*). The possessive suffix *-a/-e, -ja/-je* of the nominal possessive structure is a general marker for the possessive relation of two entities. The possessive suffix *-a/-e, -ja/-je* of the pronominal possessive structure is, on the other hand, a marker for the possessive relation between the third person singular possessor and the possessee. The same form has two different functions.

When we teach, we should introduce the nominal possessive structure first, and then the pronominal possessive structure. In this way we could logically explain why **a tanárok szobájuk* is not correct form.

Keywords: *possessive construction, possessive personal suffix, possessive relation suffix, agreement between possessor and possessee, teaching Hungarian as a Foreign Language*

Kulcsszavak: *birtokos szerkezet, birtokos személyjel, birtokviszonyjel, birtok és birtokos egyeztetése, a magyar mint idegen nyelv tanítása*

1. Bevezetés

Tanulmányomban *a tanárok szobája* és *az (ő) szobájuk* birtokos jelzős szerkezet problémájával kívánok foglalkozni – az előbbit nominális, az utóbbit pronominális birtokos

¹ Waseda Mika, Oszakai Egyetem Idegennyelvi kara, magyar szak, Japán, Oszaka; waseda@lang.osaka-u.ac.jp

² Itt szeretném megköszönni Cseresnyési Lászlónak, valamint cikkem névtelen lektorainak hasznos megjegyzéseit és értékes javaslatait.

szerkezetnek fogom hívni. A két szerkezet csak részben analóg, hiszen *a tanárok szobája* esetében arról van szó, hogy a birtokos jelző többes számú, de a birtokon lévő birtokos személyjel számbeli egyeztetése elmarad: azaz nincs olyan, hogy **a tanárok szobájuk*. Ezzel szemben a pronominális szerkezetben a birtokoson nem jelölhető a többes szám: **az ők szobájuk* / **az ők szobája* egyaránt hibás. Csak *az ő szobájuk* forma a helyes.

A magyarul tanuló japán diákok számára a harmadik személyű formák nem tűnhetnek logikusnak, különösen a nominális alakok, hiszen a birtokos személyjeles paradigmában ezt találjuk: *a szobájuk*, a birtoklás kifejezésében pedig *A tanároknak van szobájuk*. Akkor miért nem helyes **a tanárok szobájuk*? A magyarul tanulóknak egyszerűen csak nyelvi tényként kell elfogadniuk, hogy ez a harmadik személyű birtokos szerkezet képzési szabálya a közismerten „szeszélyes” magyar nyelvben. Miként lehet ezt az illogikusnak tűnő jelenséget a lehető legegyszerűbben megtanítani a nyelvtanulóknak?

2. A birtokos szerkezet a szakirodalomban

A *Gyakorló magyar nyelvtan* (Szita–Görbe 2009: 134) megadja a gyakorlati szabályokat, azaz figyelmeztet arra, hogy többes szám harmadik személyben más a birtok végződése, ha a birtokost főnévvel fejezzük ki, és más, ha személyes névmással: *a lányok autója* – nominális szerkezet, *az ő autójuk* – pronominális szerkezet. Hasonlóan változik meg a birtok végződése, ha az *önök* névmás nem szerepel a mondatban: *az önök kertje, a kertjük*. Az *ön* és *magá* névmás főnévként viselkedik ebben a szerkezetben.

Ezt az ellentmondásos jelenséget Szili (2006: 44) azzal magyarázza, hogy el kívánjuk kerülni a többes szám kétszeri jelölését. Azaz a nyelv gazdaságosságra törekszik. Mint írja (2006: 58), a többes számban álló birtokosok esetében (*a lányok autója*) a *-ja* személyjel csak a birtok harmadik személyű voltára utal, és nem ad információt a birtokosok többségéről. Erre szerinte ebben a szerkezetben nincs is szükség, hisz a főnévvel megnevezett birtokoson a többesjel jelentése világos. A **gyerekek kutyájuk* helytelen alakban kétszer jelenne meg a birtokosok többes számát mutató jel: egyszer a szerkezet első tagján, majd a másodikikon is. Ezt elkerülendő a többes számban álló főnevekkel, ezért a birtok egyes szám 3. személyű birtokos személyjellel áll. Nincs számbeli egyeztetés. Ugyanakkor *A diákoknak szombaton nincs órájuk* és *A diákoknak szombaton nincs órája* mondatpár esetében az előbbiben van szám szerinti egyeztetés, az utóbbiban nincs. Ha a kétszeri számjelölés elkerülendő, miért fogadható el az előbbi mondat? Azért, mert a magyar nyelv szeszélyes?

Véleményem szerint a kétszeres jelölés kerülése nem meggyőző magyarázat, hiszen a nyelvekben elég gyakori az ilyesféle redundancia jelensége, például kétszeres redundancia magyar nyelvben az, hogy az *A mögött a ház mögött van Péter háza* mondatban kétszer jelenik meg a *mögött* névutó.

Szilihez hasonlóan Sz. Hegedűs (2005: 41) is rámutat arra, hogy a birtokos jelzős szerkezetben a birtokosok többségét vagy a birtokoson jelöli meg (*a fiúk asztala*), vagy a birtokszón (*az ő asztaluk*), de egyszerre a kettő nem lehetséges (**ők / Péterék / a fiúk + asztaluk*).

A *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések* (Hegedűs 2004: 178) a tanulót zavaró tényezőnek tartja azt, hogy a *fiúk hajója* kifejezéssel szemben az *(ő) hajójuk/hajóik* szerkezetben a birtokosok többségét jelölő *-k* a birtokszón van jelölve.

A *Magyar Grammatika* (Keszler szerk. 2000: 450) megjegyzi, hogy az egyes szám harmadik személyjel heterogén, nemcsak egyes számú, hanem többes számú birtokosra is utalhat. Többes szám harmadik személyű birtokos esetén nincs számbeli egyeztetés a birtokos és a birtok között: *a fiúk könyve, az ő könyvük*.

Ahogy Varga (2007) is írja, az egyes szám harmadik személyű birtokjel mind formáját, mind funkcióit tekintve különös figyelmet érdemel. Míg az első két személy esetén a végződések egyértelműen és kizárólagosan jelölik a birtokost, addig az egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel egyszerre különböző birtokosra is utalhat: *Péter autója, az ő autója, a fiúk autója, az ön autója, az önök autója*. Sőt itt hozzátenném azt is, hogy az egyes szám harmadik személyű birtokos személyjelnek számos különböző funkciója van, ezek közül a leggyakoribb az időhatározói: *Egy éve tanulok magyarul, Három éve voltam Budapesten*. Ezért Melcsuk (1965) nyomán többen is javasolták, hogy az egyes szám harmadik személyű birtokos személyjelet nem tiszta személyjelnek, hanem a birtokviszony általános jelének tekintsük. Ez a gondolat több okból is meggyőző: gondoljunk akár arra, hogy *a magam háza, a magad háza, a maga háza* stb. szerkezetben is a *háza* mint egy általános „birtokos forma” szerepel. Melcsuk tanulmánya egyébként azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy miként jelölik meg a birtokos személyén és számán kívül a birtok többségét, miképpen elemezhetők alaktaniilag, azaz hogyan szegmentálhatók a birtok többségét kifejező alakok, mint a *házaim, házaid* stb. Az ő felfogása szerint a birtokos tömböket jelentéstanilag négy részre lehet bontani: a birtok száma, a birtokviszony, a birtokos személye és a birtokos száma. A *házaim* alakban *-a* a birtokviszonyjel, *-i* a birtoktöbbsesítő jel, *-m* a birtokos egyes szám első személyű jele. Melcsuk az *-i* birtoktöbbsesítő jel előtt lévő *-a/-e/-ja/-je* elemet a paradigma minden tagjában azonos szerepűnek tekinti – olyan jelnek, amely általában utal a birtokviszony fennállására. Szerintem ez a felfogás érthetővé teszi, hogy miért a *háza* forma szerepel mind *az ember háza*, mind pedig *az emberek háza* szerkezetben, és miért nem úgy mondjuk az utóbbit, ahogyan „logikusnak” tűnhetne: **az emberek házuk*.

Kiefer (2000: 590–595) is azon az állásponton van, hogy a több birtokot jelölő formák a birtokviszonyjel feltételezésével jól elemezhetők.

hajó+i+m	hajó+i+d	hajó+i	hajó+i+nk	hajó+i+tok	hajó+i+k
ős+e+i+m	ős+e+i+d	ős+e+i	ős+e+i+nk	ős+e+i+tek	ős+e+i+k
ház+a+i+m	ház+a+i+d	ház+a+i	ház+a+i+nk	ház+a+i+tok	ház+a+i+k
kert+je+i+m	kert+je+i+d	kert+je+i	kert+je+i+nk	kert+je+i+tek	kert+je+i+k
pad+ja+i+m	pad+ja+i+d	pad+ja+i	pad+ja+i+nk	pad+ja+i+tok	pad+ja+i+k

Az általános birtokviszonyjel a több birtokot kifejező formákban mindig *-a/-e/-ja/-je* alakú, kivéve, ha a tő magánhangzóval végződik (pl. *hajóim*): ilyenkor elmarad, vagyis zéró morféma áll ott. Ahogy Rácz (1974: 140) írja, ezen a módon egységesen és világosan szegmentálhatjuk ugyan a birtok többségét kifejező alakokat, az egy birtokot kifejező alakrendszerben azonban számos bonyodalmat okoz a birtokviszony általános jelének a bevezetése. Melcsuk *a háza*, *a hajója* alakokban is birtokviszonyjelnek gondolja az *-a*, *-ja* elemet, és zéró birtokos személyjelet feltételez, sőt az első és a második személyű alakokban (*házam*, *házad*) is a birtokviszony általános jelét látja, amelyet általában kötőhangzónak vagy tövéghangzónak tartanak. Ugyanakkor szerinte *az asztalom* és *a főnököm* alakokban nincs birtokviszonyjel, de kötőhangzó és birtokos személyjel van, továbbá *az óráim* alakban sincs birtokviszonyjel, de kötőhangzó sem. Így aztán az egész rendszer kaotikus lesz.

A kétségtelen problémát Rebrus (2000: 776, 922) úgy hidalja át, hogy az *-a/-e/-ja/-je* toldalékot „általános birtoklásjelölő” jelnek nevezi, amely több birtok esetén mindig megjelenik, egy birtok esetén viszont csak a harmadik személyben jelenik meg. Rebrus szerint *a kalap-já* alaknak a *-ja* toldaléka birtoklásjelölőjel, számjel és személyjel nincs, azaz zéró morféma áll.

Bartos (2000: 676) az *-a/-e/-ja/-je* toldalékot „birtokoltságjel”-nek hívja, és az egy birtokot kifejező személyjeles paradigmában minden alakban feltételezi a birtokoltságjel meglétét. Szerinte az első és a második személyű alakokban fúzió, azaz összeolvadás következtében a felszínen nem látjuk a birtokoltságjel nyomát. Bartos szerint az ilyen fúzió a nyelvi kifejezés gazdaságosságának egyik megnyilvánulása: álljanak a felszíni alakok olyan kevés morfból, amilyen kevésből csak lehet. Ami az egyes szám harmadik személyű alakot illeti, szerinte *a kalap-já* alaknak a *-ja* toldaléka birtokoltságjel, és utána zéró számjel és személyjel áll: *kalap-já-0* (Bartos 2000: 679).

Ezek természetesen mind leíró nyelvészeti problémák és absztrakt elméleti magyarázatok. A magyar mint idegen nyelv oktatása szempontjából azonban hasznos lehet a Melcsuktól származó koncepció. Véleményem szerint a „birtokviszonyjel” kategóriája révén értelmesen megmagyarázható a *tanárok szobája* kifejezés logikája. Mielőtt kifejteném ezt a gondolatomat, nézzük meg, hogyan tanítják a birtokviszonyt jelölő kifejezéseket a magyart mint idegen nyelvet oktató tankönyvekben!

3. A birtokos szerkezet a magyar nyelvkönyvekben

A *Hungarolingua* tankönyvben a birtokos személyjeleket *Az én családom* című, 10. leckében mutatja be: először az egyes szám első és második, és többes szám első és második személyjeles alakokat (*az én autóm*, *a te autód*, *a mi autónk* és a *ti autótok*) határozott névelővel és személyes névmással. Azután egyszerre jelenik meg az egyes szám harmadik személyjeles pronominális szerkezet *az ő tanára* és a nominális szerkezet: *a fiú tanára*, *Géza tanára*. Ezt követően *az ő autójuk*, *a fiúk autója*, *az ön autója*, *az önök autója* kifejezések mind együtt jelennek meg az ugyanabban a leckében. Itt már zavarba jönnek a diákok, miért nem helyes **a fiúk autójuk* és **az önök autójuk*.

A *Hungarolingua* később a második könyv 3. leckében vezeti be az A-nak B-je dativuszi szerkezetet: *a fókának a kislánya, Péternek a gyereke, a gyerekeknek az autója*. Ugyanabban a leckében tanuljuk a birtoklási mondatot is, ahol *Ez Pistának a háza* mondat és *Pistának van háza* mondat egymás mellett szerepel, mintha az előzőből lenne levezethető az utóbbi mondat.

A *Halló, itt Magyarország* érdekes módon a 9. leckében az A-nak B-je szerkezetet mutatja be először: *Ez kinek az autója? Ez Péter(nek az) autója*, az egyes számú birtokost és birtokot jelölő paradigmával (*autóm, autód, autója*) együtt. Ezt követő 10. leckében jelenik meg a birtoklási mondat (*Péternek van autója*). A 11. leckében szerepelnek a többes számú birtokost és egyes számú birtokot kifejező alakok (*autónk, autótok, autójuk*), a birtoklási szerkezetek (*Nekik van autójuk, Önöknek van autójuk, A fiúknak van autójuk*) és a nominális szerkezetek is (*az önök autója zöld, A fiúk autója zöld*).

A *Lépésenként magyarul* a 44. leckében tanítja a többes számú birtokost és egyes számú birtokot kifejező alakokat (*házunk, házatok, házuk*). Itt figyelmezteti a tanulókat, hogy **az önök házuk* hibás, és utal arra, hogy ez a nyelvtani jelenség különleges, nem illik bele az eddig tanult szabályokba.

A *MagyarOK* a 4. fejezetben a pronominális szerkezet és a nominális szerkezet egymás mellett szerepel, *a számítógéped, az Ön számítógépe*. A honlapjáról letölthető nyelvtani részben található táblázat kissé félrevezető. Könnyen azt hihetik a tanulók, hogy **az önök kertjük* megfelelő kifejezés lenne.

Ön ő	a családja a terasza	a kertje a testvére	a bőrpöndje a függönye
mi	a családunk a teraszunk	a kertünk a testvérünk	a bőrpöndünk a függönyünk
ti	a családotok a teraszotok	a kertetek a testvéretetek	a bőrpöndötök a függönyötök
Önök ők*	a családjuk a teraszuk	a kertjük a testvérük	a bőrpöndjük a függönyük

Általában a magyar nyelvkönyvekben a különféle, birtokviszonyt jelölő kifejezéseket mind egy helyen, egyszerre tanítják. Az a probléma, hogy a birtokos személyjeles alakok paradigmája mellett együtt szerepelnek a *tanár/tanárok szobája, az ön/önök szobája* kifejezések is. Szerintem a tanításban el kell különíteni a két szerkezetet, a pronominális szerkezetet és a nominális szerkezetet. A nominális szerkezeten belül pedig az egy birtokot jelölő szerkezetet és a több birtokot jelölő szerkezetet.

A nominális szerkezet „A B-je” általános birtokviszonyt kifejező szerkezet, amelyben az A egyes vagy többes számú főnév vagy *ön/önök/maga/maguk* névmás és a B

egyes vagy többes számú: *A tanár (tanárok) szobája, az ön (önök) kertje, a tanár szobái* stb. A B-hez *-a/-e/-ja/-je* birtokviszony általános jele kapcsolódik. A pronominális szerkezet pedig birtokos személyjeles szerkezet: *az (én) autóm, az (te) autód, az (ő) autója* stb.

A tanítási sorrend is fontos. Fontos, hogy először az általános birtokviszonyt jelölő nominális szerkezetet tanítsuk. Ezekben az esetekben a tanuló számára az is problémát jelent, hogy melyik jelváltozat kapcsolódik az adott főnévhez: a *j-s* vagy *j* nélküli, hiszen a mássalhangzós tövek esetében általában a *j-s* alakok jelentkezése nem mindig jósolható meg (*virága / virágja*), mert a tövéghangzó szerinti szabály alól sok a kivétel. A tankönyvemben (Waseda 2001) ezért csak azt jegyzem meg, hogy a két mássalhangzóra végződő tövek és újabb jövevényszavak általában *j-s* változatot kapnak, és jelölöm azt, ha egy szó birtokviszonyjele a *j-s* lesz (*kert, -je*). Azt javaslom a diákoknak, hogy mindig három alakot jegyezzenek meg: a többes számút, a tárgyragosat és a birtokjeles alakot (*házak, házat, háza*). Csak ezek után vezetem be azt a szerkezetet, amelyben a birtokos *-nak/-nek* ragos és a birtoknak van határozott névelője (*Gábornak az autója, Gábor feleségének a barátja, Ez kinek az autója?*). A birtokviszonyjel időhatározó funkcióját is itt tanítom (*Hány éve tanulsz magyarul? Még csak három hónapja. Három éve voltam Budapesten.*). Ebben a leckében tanuljuk a dátum kifejezését is (*Hányadika van ma? Augusztus 20-a van*). Tehát az *-a/-e/-ja/-je* jelet nem egyes szám harmadik személyű birtokos személyjelként tanítjuk, hanem általános birtokviszonyjelként. Az általános birtokviszonyt kifejező szerkezet bevezetése nem okoz problémát a japán anyanyelvűek számára, hiszen a japánban is van hasonló szerkezet: *A no B*. A birtokviszonyjelhez hasonlóan a *no* genetivusi partikula azt fejezi ki, hogy az *A* például a tulajdonosa, helye, munkája, tulajdonsága *B*-nek. A japán nyelvben a birtoknak nincs személyjele. Néhány példa *A* és *B* viszonyának sokféleségére:

- (1) a. *Ken no kuruma*
Ken GEN. autó
'Ken autója'
- b. *niwa no hana*
kert GEN. virág
'kerti virág'
- c. *ichigo no keeki*
eper GEN. torta
'epres torta/epertorta'
- d. *nanasai no otokonoko*
7 éves GEN. fiú
'7 éves fiú'
- e. *kuroi kami no onnanoko*
fekete haj GEN. lány
'fekete hajú lány'

f. *isha no chichi*
 orvos GEN. apa
 'apám, aki orvos'

g. *aka no pen*
 piros GEN. toll
 'piros toll'

A magyar birtokos szerkezet is sokféle viszonyt fejezhet ki a birtokláson kívül (Hegedűs 2004: 177, Tolcsvai 2006), de a japán „A no B” szerkezetnek még több funkciója van, mint a magyar megfelelőjének. Ezért néha túláltalánosítanak a diákok, pl. Az *epres torta* vagy *epertorta* helyett az *eper tortája* kifejezést használják.

Miután megtanultuk a birtokviszonyt kifejező szerkezetet, a következő leckében tanuljuk a pronominális szerkezetet, azaz a birtokos személyjeles paradigmát. Ezt úgy magyarázom, hogy az egyes szám harmadik személyű személyjel alakilag megegyezik a birtokviszonyjellel: az *autójá*-nak a *-ja* végződése az egyes szám harmadik személyű személyjel, s nem a birtokviszonyjel, de az alak ugyanaz, vagyis homonim. Tehát a *fiúk autója* és az *(ő) autója* két különböző szerkezet, az előbbi *-ja* birtokviszonyjel, az utóbbi *-ja* pedig az egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel, ily módon logikusan és könnyen érthetően lehet tanítani a jelenséget. Tapasztalataim szerint így érthetőbb a japán anyanyelvűek számára. Azt a felfogást azonban nem követem, hogy az *autója* szóalaknak a *-ja* végződése is birtokviszonyjel és nincs személyjel (zéró morféma) (Rebrus 2000: 922), illetve hogy a *-ja* végződése a birtokviszonyjel, a személyjel és a számjel fúziójának eredménye (Bartos 2000: 679). A magyar mint idegen nyelv tanítása szempontjából az absztrakt megközelítés bonyolultabbá teszi a magyarázatot.

A birtokos személyjelek után a több birtokot jelölő „A B-je” általános birtokviszonyt kifejező szerkezetet tanuljuk, amelyben a B többes számban van: *a tanár/tanárok könyvei*, *az ön/önök könyvei*. Ezután a több birtokot jelölő birtokos személyjeles alakokat tanuljuk. Ebben a paradigmában valóban nincs egyes szám harmadik személyű jel (*fűzet+e+i+m*, *fűzet+e+i+d*, *fűzet+e+i+0*).

Ezek után jön a birtoklást kifejező szerkezet. A birtoklást kifejező szerkezet a legtöbb diákunknak nem okoz nagy problémát, hiszen a japán nyelvben is hasonlóan fejezzük ki a létigével. A birtok kerül az alany pozícióba és a birtokos a dativusba. Csak az a különbség, hogy a birtoknak nincs személyjele a japán nyelvben.

(2) *Watashi ni wa ane ga iru.*
 én DAT. TOP. nővér NOM. van
 'Nekem van nővérem.'

4. Összefoglalás

Japán tanítványaim zavarba jönnek, amikor azt tanuljuk, hogy *a tanárok szobája* a helyes és **a tanárok szobájuk* a helytelen. Azért, mert először a pronominális szerkezetet, azaz birtokos személy jeles paradigmát tanuljuk, amelyben a többes szám harmadik személyű alak *a szobájuk*. Ha a birtokok *tanárok* lesz, az lenne a logikus, hogy *a tanárok szobájuk* a helyes, de nem így van. Ennek az ellentmondásnak a megoldásaként új oktatási módszert javasoltam: azt, hogy a hagyományosan mind egyszerre tanított birtokos kifejezéseket válasszuk ketté – az egyik a nominális szerkezet, a másik a pronominális szerkezet. Először a nominális általános birtokviszonyt kifejező szerkezetet tanítsuk, és utána a pronominális birtokos személyjeles szerkezetet. A nominális szerkezetben birtokviszonyjel jelöli a két szó közötti kapcsolatot, a pronominális szerkezetben a személyjel jelöli a birtokos személyét és számát. A birtokviszonyjel alakja egybeesik az egyes szám harmadik személyű jel alakjával.

Végezetül térjünk vissza a következő mondatpárra. A (3a) mondatban a birtokos és a birtokszó között van egyeztetés, a (3b) mondatban viszont nincs (vö. E. Kiss 2004: 41–43, Bartos 2000: 678–683, Dikken 1999).

- (3) a. *A diákoknak szombaton nincs órájuk.*
 b. *A diákoknak szombaton nincs órája.*
 c. *A diákoknak szombaton nincs [diákok] órája.*
- (4) a. *Nekik szombaton nincs órájuk.*
 b. **Nekik szombaton nincs órája.*
 c. *Nekik szombaton nincs [ő] *órája / órájuk.*

Miért van, hogy a (3b) mondatban az *órája* is lehetséges, hiszen az a nominális szerkezet tipikus egyeztetése? Szerintem a válasz az, hogy a nominális szerkezet analógiája érvényesül, azaz a (3b) *órája* alak alatt feltételezhetjük *a diákok órája* nominális szerkezetet. Mondatok megértésében is fontos a nominális szerkezet és a pronominális szerkezet megkülönböztetése. Hasonlóképpen magyarázható az, hogy miért hibás a (4b) mondat, hiszen nyilvánvalóan nem feltételezhetünk egy „az ő órája” mögöttes alakot.

A jelenség nyelvtörténeti magyarázatát É. Kiss Katalin kísérelte meg, aki szerint a *-nak/-nek* ragos dativuszi formát az esemény résztvevője mellett birtokosként értelmezték át vélhetően valamikor a magyarság Közép-Európába érkezése idején (É. Kiss *et al.* 2013: 8–9). Ugyanakkor az eredeti értelmezés lehetősége sem tűnt el, azaz a jelentés ambivalens, vö. *A diákok „számára” szombaton elmarad az óra.* vs. *A diákok(-nak az) órája szombaton elmarad.* A birtokos főnév az utóbbi példamondatban szintaktikailag a birtokos szerkezeten belül helyezkedik el, azaz ún. *belső birtokviszonyról* (internal possession) van szó. A birtokos azonban maga is rendelkezhet önálló szemantikai funkcióval, pl. lehet egy esemény érintettje, elszenvedője, kedvezményezettje. A részeshatározói esetrag alkalmazása önmagában nem elég a „recipiens”, „afficiens”, „páciens” funkció jelöléséhez (hiszen például *a diákok órája* és *a diákoknak az órája* különbsége csupán stilisztikai jellegű). A birtokost ilyenkor ki is kell mozdítani a birtokos

szerkezetből. Ennek az ún. diszlokációnak a következtében ambivalens viszony jön létre, mivel a birtokos egyrészt önálló dativuszi argumentumként is értelmezhető, másrészt viszont továbbra is a birtokos szerkezet része marad. Ez magyarázza azt, hogy a nyelvtani egyeztetés is ambivalens, azaz kétféle lehet, vö. fent (3a) és (3b), illetve (5b).

- (5) a. *A fogorvos kihúzta a diákok(nak a) fogát/*fogukat.*
b. *A diákoknak a fogorvos (~ A fogorvos a diákoknak) kihúzta a fogát/fogukat.*

Az ilyen és hasonló szerkezetek neve a modern szakirodalomban *külső birtokviszony* (external possession), vö. Payne és Barshi (1999) – ebben különösen Haspelmath (1999), továbbá Hegedűs (2019: 57–58). Belső birtokviszony esetében nincs számbeli egyeztetés, külső birtokviszony esetében azonban lehetséges.

A következő mondatpárok különbsége is a szintaktikai ambivalenciával magyarázható:

- (6) a. *Méregdrága olasz bútorokkal rendezték be a tanárok a szobáját/*szobájukat.*
b. *A tanároknak méregdrága olasz bútorokkal rendezték be a szobáját/szobájukat.*
- (7) a. *Decemberben kicsit korábban utalták az alkalmazottak fizetését/*fizetésüket.*
b. *Az alkalmazottaknak decemberben kicsit korábban utalták a fizetését/fizetésüket.*

Más szóval, a birtokos jelzői (belső birtokos) viszonytal szemben a külső birtokos szerkezetekben (vö. 3ab, 5b, 6b, 7b) mondattanilag általában a részeshatározói és birtokos jelzői értelmezés egyaránt lehetséges. Ezt igazolja az is, hogy külső birtokviszony esetében hol van, hol pedig nincs számbeli egyeztetés a harmadik személyben. Az anyanyelvi beszélők mindkét nyelvtani forma létezését ismerik, de a véleményük megoszlik abban a tekintetben, hogy valóban egyenrangúak-e a számbeli egyeztetést mutató, illetve azt nem mutató formák. Ennek a jelenségnek a szociolingvisztikai oldalával azonban majd egy későbbi tanulmányban szeretnék foglalkozni.

Irodalom

- Bartos, Huba 2000. Az inflexiós jelenségek szintaktikai háttere. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan*. 3. Morfológia. Akadémiai Kiadó, Budapest. 653–762.
- Dikken, Marcel den. 1999. On the structural representation of possession and agreement. The case of (anti-)agreement in Hungarian possessed nominal phrases. In: István Kenesei (ed.) *Crossing Boundaries: Theoretical Advances in Central and Eastern European Languages*. John Benjamins, Amsterdam. 137–178.
- Durst, Péter 2004. *Lépésenként magyarul. Magyar nyelv külföldieknek, ELSŐ LÉPÉS – Magyar nyelvkönyv kezdőknek*. Szegedi Tudományegyetem Hungarológia Központ, Szeged.
- É. Kiss, Katalin 2004. *Anyanyelvünk állapotáról*. Osiris Kiadó, Budapest.
- É. Kiss, Katalin – Gerster Károly – Hegedűs Attila 2013. *Kis magyar nyelvtörténet, Egyetemi jegyzet magyar szakos BA-hallgatók részére*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba.

- Erdős, József – Prileszky Csilla 2005. *Halló, itt Magyarország*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Haspelmath, Martin 1999. External possession in a European areal perspective. In: D. L. Payne and I. Barshi (eds.): *External possession*. John Benjamins, Amsterdam. 118–135.
- Hegedűs, Rita 2004. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Tinta, Budapest.
- Hegedűs, Rita 2019. „Minden mindennel összefügg” – az összetartozás, rész-egész, birtoklás funkcionális kategória helye a nyelvhasználat rendszerében. *Hungarológiai Évkönyv* 20. évf. 1. sz. 47–71.
- Hlavacska, Edit – Hoffmann István – Laczkó Tibor – Maticsák Sándor 1991. *Hungarolingua*. Debreceni Nyári Egyetem, Debrecen.
- Keszler, Borbála (szerk.) 2000. *Magyar Grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kiefer, Ferenc 2000. A birtokos személyragozás. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan. 3. Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 590–598.
- Melcsuk, Igor 1965. A magyar főnév birtokos személyragjainak morfológiai felépítéséről. *Magyar Nyelv* LVI. 264–75.
- Payne, Doris L. – Immanuel Barshi (eds.): *External possession*. John Benjamins, Amsterdam.
- Rebrus, Péter 2000. Morfológiai jelenségek. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan. 3. Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 763–948.
- Rácz, Endre 1989. A birtokos személyragozásnak a birtok többségét kifejező alakrendszere. In: Rácz Endre, Szathmári István (szerk.). *Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Sz. Hegedűs, Rita 2005. A birtoklás magyar kifejezési módjai a nyelvtanulóknak készült grammatikák tükrében. *THL2* (1). 38–43.
- Szili, Katalin 2006. *Vezérkönyv a magyar grammatika tanításához (A magyart idegen nyelvként oktató tanároknak)*. Enciklopédia Kiadó, Budapest.
- Szita, Szilvia – Görbe Tamás 2009. *Gyakorló magyar nyelvtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szita, Szilvia – Pelcz Katalin 2013. *MagyarOK Magyar nyelvkönyv A1+*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- Tolcsvai Nagy, Gábor 2006. A magyar birtokos szerkezet jelentéstana, kognitív keretben. *ÁNYT*. 21: 43–70.
- H. Varga, Márta 2007. A 'birtoklás' kifejezőeszközei (funkcionális megközelítésben). *THL2 A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata* 1–2. 16–24.
- Waseda, Mika 2001. *Hangarii go no nyuumon (Bevezetés a magyar nyelvbe)*. Hakusuisha, Tokió.